

Marc Kosleutschar, et Mathieu Urbas, tous trois habitants de la commune de Sittich. Votre Excellence pensera sans doute qu'il est important de prévenir les suites que pourraient avoir l'influence de ces individus sur l'esprit du peuple; et Elle croira peut être devoir les faire arrêter par mesure de haute police». Na p. 876 marginalna beležka guvernerja Junota: »Le 17 juin rép. à M. l'Int. Gal et donné au Comm^e Gal de police de la Carniole l'ordre d'arrêter les trois instigateurs de la désobéissance aux lois«. — 18. Pismo generalnega inšpektorja cesarske žandarmerije notranjemu ministru dto. 3. julij 1813, AN, F⁷ 6553. Priložena mu je ko-

pija zapisnika zaslišanja 13 kmečkih zastopnikov v Višnji gori, dto. 19. junij 1813; Extrait des divers rapports à soumettre à S. E. le Ministre de la police générale de l'Empire, s. d., AS, GI, f. 39, pp. 272—279. — 19. Zapisnik zaslišanja v Višnji gori, kot v op. 18. — 20. Extraits des divers rapports, kot v op. 18; pismo generalnega inšpektorja cesarske žandarmerije notranjemu ministru, kot v op. 18. — 21. Rapport de police pour la première quinzaine du juillet 1813, s. d., AS, GI, f. 39, p. 268. — 22. Rapport de police, dto. 4. avgust 1813, AS, GI, f. 39, pp. 304—307. — 23. J. Mal, n. d., str. 109.

PREBIVALCI SENOŽEČ V PREJŠNJEM STOLETJU

ERVIN DOLENC

Senožeška kotlina velja, kot Kras sam, za staro naselitveno področje, na kar nas opozarjajo že razmeroma gosti prazgodovinski ostanki desetih gradišč. Prvotna razdelitev polja na grude kaže prav tako na najstarejšo slovensko kolonizacijo med šestim in devetim stoletjem. Ime Senožeče se verjetno nanaša na obsežne senožeti v okolici, Valvasor pa po Laziusu omenja tudi možnost poimenovanja po Senotih, keltskem plemenu, ki se je tu nekaj časa zadržalo na poti v Italijo.¹

Prvič se Senožeče v listinah omenjajo leta 1217 v zvezi z neko tukajšnjo posestjo stiškega samostana.² Iz tega časa nam je v Senožečah znana tudi mitnica na pomembni poti iz zaledja proti morju.³ Kolikor je mogoče slediti nazaj lastnikom, je bilo senožeško ozemlje oglejsko.⁴ Leta 1275 ga je patriarh podelil v fevd grofoma Kononu in Vodalriku iz Momjana v Istri.⁵ V skladu z oporoko iz leta 1295 je posest po izumrtju Momjanskih prevzel Hugo Devinski.⁶ Devinci so se poleg Goriških kot odvetniki mnogih oglejskih posesti v 14. stoletju dvignili do močne politične vloge v tem prostoru. Kot gospodje važnih prometnih področij Krasa in ob morju (Devin, Reka, Kastav, Moščenice, Prem, Senožeče) so odločno vplivali na trgovino v Tržaškem zalivu in bili zaradi nje v stalnih sporih s Trstom in oglejskimi patriarhi. Najmočnejši in najvplivnejši izmed Devincev, Hugo VIII., se je leta 1366 z vsemi posestvi samovoljno razglasil za vazala avstrijskih vojvod Al-

brehta III. in Leopolda III. Habsburških, kar mu je položaj le še izboljšalo in utrdilo.⁷ Po smrti Hugojevih sinov leta 1399 je posest po pogodbi prevzel Hugojev svak Rudolf von Walsee, sicer deželni maršal na Avstrijskem. Za gospodovanja Walseejev so pridobili kraški vikariati Dornek, Jelšane, Košana in Senožeče status župnij, patronat nad njimi pa je po polstoletni pravdi prevzel njihov fevdalni gospod,⁸ za Walseejem tudi vsi drugi, v Senožečah do leta 1911, ko je bilo gospostvo prodano in je patronat nad župnijo prevzela ljubljanska škofija.⁹ Verjetno so pod okriljem Walseejev dobile Senožeče tudi tržne pravice, ki jih prvič zasledimo v urbarju iz leta 1460.¹⁰ Vsekakor moramo nastanek trga postaviti v pozni srednji vek, ko je nastalo podobno še precej deželnoknežjih in privatnih trgov, nekateri gotovo tudi zaradi ambicije svojih zemljiških gospodov.¹¹ Omenjeni urbar razlikuje trg in vas Senožeče (Senasetschach aus dem markcht und aus dem dorff),¹² kar pomeni, da uživa tržne pravice le manjši del naselja, ki ima tudi znatno manj prebivalcev, ostalo pa je navadna vas. Trg je bil po poročilu iz leta 1694 v primerjavi z ostalim naseljem zavarovan z obzidjem.¹³ Tržne pravice je leta 1532, že daleč po izumrtju Walseejev, potrdil še Ferdinand I. in tržanom zagotovil pravico do tedenskega sejma v ponedeljkih in letnega sejma na dan sv. Helene (18. avgusta), ko je veljala svoboda trgovanja osem dni pred in prav toliko tudi po tem dnevu.¹⁴ Zadnji Walsee

je umrl leta 1492 in takrat je posest prešla neposredno v roke Habsburžanom. Cesar Friderik III. je naslednje leto prenesel kraške župnijske patronate na sina Maksimilijana, ta pa je leta 1509 senožeški grad daroval Mihaelu Frankopan, ki ga je osvobodil kratkotrajne beneške zasedbe.¹⁵ Verjetno po Mihaelovi smrti je grad s posestjo prešel na družino Lamberg.¹⁶ Po nepreverjenih podatkih so Lambergi pustili grad v dokaj bednem stanju, tako je nova družina, ki si je posest pridobila z ženitvijo konec 16. stol., zgradila novo, sodobnejšo graščino ob vznožju hriba, na katerem je stala stara.¹⁷ Novi gospodje, stara furlanska plemiška rodbina Porcia,¹⁸ je tu ostala skoraj do prve svetovne vojne. Z Magdaleno von Lamberg naj bi se konec 16. stoletja oženil Hermes di Porcia in tako pridobil gospostvo.¹⁹ Iz naslednjega stoletja je znan grof, pozneje knez Janez Ferdinand Porcia, najvišji dvorni mojster in vzgojitelj cesarjeviča Leopolda.²⁰ Janezu Ferdinandu je kot gospod Senožškega sledil sin Karel, njemu Franc Anton, Hanibal, Alfonz, Serafin, Leopold in Ferdinand Porcia.²¹ Leta 1911 so graščino prodali in odšli v Italijo.²²

Kot že rečeno, je fara sorazmerno stara. Prejšnjo vikarijo so povzdignili v župnijo leta 1463. Tako po številu podružničnih cerkva kot po številu prebivalstva je majhna. Združuje vernike šestih vasi v senožeški kotlini ali njeni neposredni bližini. Leta 1694 jih je bilo okrog 1400, poleg župne cerkve pa sta župnik in kaplan upravljala še osem podružničnih, in sicer tri v Senožčah ter po eno v vsaki od petih manjših vasi.²³

Leta 1687 je požar uničil skoraj cele Se-

nožeče s starim župniščem vred, zato se župnijski arhiv začenja šele s temi leti. Najstarejših je nekaj urbarjev podružničnih cerkva iz srede 17. stol. Za nas pomembnejše cerkvene matice se začenjajo z letom 1684 (rojstne oz. krstne in poročne knjige).²⁴ Prva mrliška knjiga se začne z letom 1718, najpomembnejše, družinske knjige (status animarum) pa šele leta 1769.²⁵

Ker se je prva družinska knjiga dopolnjevala in popravljala celih 21 let, torej do leta 1790, in bi bila za štetje prebivalcev enega po enega zaradi nečitljivosti dvomljiv in gotovo netočen vir, sem skušal z upoštevanjem samo prvotne pisave in barve črnila izločiti stanje iz prvega leta. Na tak način lahko preštejemo leta 1769 v Senožčah 118, v celi fari pa 245 družin, kar bi preko zelo približnega izračuna s pomočjo povprečne družine iz leta 1810 pomenilo v Senožčah 660, v celi fari pa okrog 1370 prebivalcev. Glede na netočnost takega izračuna se to število grobo ujema tudi z oceno številnosti slabih sto let prej.

Druga družinska knjiga je bila napisana leta 1810 in dopolnjevana naslednjih osem let. V času od prve se je očitno opravila numeracija hiš, kajti v prvi knjigi se naštevajo družine po obratnem vrstnem redu, kot v vseh ostalih. Na zadnjih straneh druge knjige imamo poleg tabele o številu hiš in prebivalcev po vaseh, ki si ne zasluži vsega zaupanja, tudi indeks hiš in družinskih glavarjev po vrsti v posameznih vaseh in skupno po abecedi. Nezaupanje izhaja iz neujemanja med številom hiš v tabeli in v indeksu kot tudi v samem knjižnem seznamu.

Podatki veljajo za januar leta 1810.

	Hiše	Družine	Prebivalci	Povprečna družina
Senožeče	132	142	827	5,82
Dolenja vas	49	55	191	3,47
Gabrče	19	24	114	4,75
Laže	26	30	171	5,70
Potoče	16	17	110	6,47
Senadole	25	28	139	4,96
Skupaj	267	296	1652	5,58

Na prvi pogled velike razlike med povprečnimi družinami posameznih vasi bi lahko utemeljili z majhnim številom primerov, pri čemer se takoj pozna npr. nekaj več velikih družin v eni in nekaj več majhnih v drugi vasi. Zato je tudi družinsko povprečje Senožč kot največjega naselja bližje povprečju cele fare. Števila, ki jih dobimo pri takem merjenju povprečij, pa nas ne smejo motiti

pri naši predstavi o družini tistega časa. Posamezne senožeške družine so imele od nič vse tja do deset in več otrok. Kot družino sem upošteval vsako samostojno gospodinjstvo, kar pomeni, da družino večkrat predstavlja tudi en sam član. Večina staršev ima sicer od tri do pet otrok, torej večinsko nuklearno družino sestavlja od pet do sedem članov, prav tako družine z več člani niso redkost.

V isti knjigi zasledimo pripisano, kljub časovnemu neujemanju, tudi tabelo o številu prebivalcev 18. januarja 1821, ki govori o njihovem nekoliko hitrem vzponu. Naslednja družinska knjiga je bila napisana leta 1819,

ažurirana pa do leta 1830. Očitno je to pisala za statistiko še bolj skrbna roka kot prejšnja, saj najdemo tu tabele o številčnem stanju prebivalstva, delane sproti, vsakih nekaj let.

Leto	1821	1824	1825	1826	1828	1830	1831
Senožeče	1027	955	1001	1018	1018	1064	1118
Dolenja vas	347	366	352	360	360	377	363
Gabrče	124	143	135	140	148	146	147
Laže	211	185	187	188	186	196	199
Potoče	119	113	111	115	121	123	125
Senadole	185	188	174	180	180	181	170
Skupaj	2013	1950	1960	2001	2013	2087	2122

Zelo opazni so podatki za leto 1821,²⁶ še posebej ob upoštevanju naravnega gibanja. V letih 1810 do 1821 je prebivalstvo v senožeški fari naravno naraslo za okrog 130 ljudi. Prav tako v letih 1821 do 1824 naravno ni padlo, temveč naraslo za 94 ljudi.²⁷ To pomeni, da znaša naravni prirastek realno od leta 1810 do 1824 okrog 225 ljudi, dejanski prirastek pa bi bil v okviru realnih možnosti lahko okrog 300. Če torej zaokrožimo, bi bilo sprejemljivo število prebivalcev leta 1821 nekje med 1800 in 1900, ne pa 2013. Če pa na tem negotovem podatku vztrajamo, pomeni za desetletje 1810—1820 nejasen visok selitveni prirastek (okrog 220 ljudi) in v letih 1821 do

1824 še manj jasen negativni selitveni prirastek (skoraj 60 ljudi). Pa čeprav leto 1821 odmislimo, je očitnost naraščanja, ki presega naravno, prevelika, da bi jo mogli prezreti. Predvsem to velja za največje naselje, upravno, gospodarsko in geografsko središče skupnosti, ki leži ob tedaj najbolj prometni cesti v imperiju.

Poleg petih tabel o številu prebivalcev po vaseh za leta 1824, 1825, 1826, 1828 in 1830 najdemo v tretji družinski knjigi še zanimivejšo tabelo iz leta 1831, na podlagi katere lahko izračunamo tudi takratno povprečno družino, kar bo zanimiva primerjava s stanjem pred dvajsetimi leti.

	Hiše	Družine	Prebivalci	Povprečna družina
Senožeče	146	165	1118	6,77
Dolenja vas	49	55	363	6,60
Gabrče	19	19	147	7,73
Laže	30	31	199	6,42
Potoče	16	16	125	7,81
Senadole	27	27	170	6,29
Skupaj	287	313	2122	6,77

Nenehna rast prebivalstva na Senožeškem vsaj od srede 18. stol., kljub temu, da se populacijski razvoj na Slovenskem do leta 1818 označuje kot stacionaren,²⁸ občuten porast števila družinskih članov v dvajsetletju 1810 do 1831, kot tudi očitna stanovanjska stiska v obeh primerih, čeprav naselja vseskozi rastejo, vzroke vsemu temu lahko seveda najprej iščemo v gospodarskem razvoju.

Izrazit prehodni položaj je prometu omogočal močan vpliv na senožeško gospodarstvo že od nekdanj. Fevdalcev, ki so tu gospodarovali, je vsaj od začetka 13. stoletja prinašala pomembne dohodke mitnica na eni glavnih poti iz zaledja proti morju.²⁹ Tak položaj je omogočal tudi močno razvito kmečko trgovino, ki pomeni eno poglobitvenjših gospodar-

skih udejstvanj prebivalcev. Po najpomembnejših artiklih srednjeveške trgovine tj. žitu, soli in vinu je v novem veku začela pridobivati na pomenu predvsem trgovina z lesom, ki je s pospešeno gradnjo avstrijskega vojnega in trgovskega ladjevja zlasti od 18. stol. dalje v Senožečah doživela višek z velikimi lesnimi sejmi v prvi polovici 19. stoletja. Vzporedno s trgovino se je krepilo prevoznništvo oziroma furmanstvo ter vse vzporedne obrti in dejavnosti, v prvi vrsti gostinstvo. Po izročilu je bilo sredi 19. stol. v Senožečah hkrati 27 gostiln. Podobno lahko štejemo še po dve v Lažah, Doleni vasi in Gabrčah, po eno v Potočah in Senadolah ter Bajto nad Senadolami. Skupno bi bilo takrat na Senožeškem torej 36 gostiln. Večina jih

je prav gotovo služila skoraj izključno furmanstvu in potniškemu prometu. Kot pa vsaka ljudska govorica rada zapade pretiravanju, so verjetno tudi te številke nekoliko pretirane. V četrti družinski knjigi, napisani leta 1831, ki je prva pisana na za to tiskan formular, imamo poleg družinskega glavarja prvič označeno tudi njegovo dejavnost. V Senožečah najdemo tako 9 krčmarjev (caupo), iz enakega vira za naslednje obdobje (1842 do 1849) pa 17. Od teh sedemnajstih sta se poleg krčmarstva dva ukvarjala tudi s kmetijo, eden s prevozništvom in eden s trgovino. Ker tudi ta vir ni povsem zanesljiv, saj npr. ne označuje dejavnosti vseh družinskih očetov, bo resnica verjetno nekje vmes. Tako razvito gostinstvo nam bo doumljivejše ob ocenah, da je šlo v najboljših letih furmanstva samo v eno smer tudi po 600 in več voz na dan ali po 1000 voz v obe smeri in da se je v časih pred železnico na znanih lesnih sejmihi, katerih vlogo je zatem prevzel Rakek, ponujalo po 50 do 60 težkih voz najrazličnejšega lesa, ki so ga tu skoraj vsega pretovorili. Samo štiri največje gostilne v Senožečah so skupaj lahko prenočile do 100 parov konj, računajo pa, da je v vsej vasi lahko prenočilo do 250 parov konj hkrati.³⁰

Sorazmerno dobro so bile razvite tudi druge obrti. Med najbolj znanimi so bili vsekakor tesarji, kovači in kolarji. V tridesetih letih so bili v Senožečah vsaj štirje kovači, v naslednjem desetletju so omenjeni le trije, v petdesetih letih spet štirje, v šestdesetih pa število, najverjetneje zaradi drastičnega zmanjšanja prometa, pade na dva omenjena kovača. Prav tako imamo tudi po ostalih vaseh konec prve polovice stoletja še najmanj 4 kovače, skupaj torej osem, medtem ko nam po dvajsetih letih ostaneta le še dva.³¹ V vasi

oz. trgu je bilo vedno najti tri do pet kolarjev ali bogonarjev. Nikoli ni manjkalo krojačev (sartor) in čevljarjev (sutor), ki jih v četrtem desetletju najdemo kar po enajst iz vsake stroke. Bila pa je tu še vrsta zanimivih obrtnikov. Skozi vsa leta prejšnjega stoletja so delovali dva do trije tkalci (textor), v tridesetih letih en barvar (tinctor), sedlar (satler), pa celo krznar ali usnjar (pellis). Od tridesetih do šestdesetih let je bilo tu vedno najmanj do pet trgovcev, vseskozi se pojavljajo škrinjarji. V trgu je živel in delal tudi kirurg oz. zdravnik, kot je označen pozneje.³²

Na drugi strani pa Senožeče kljub močni trgovini in transportu z vso spremljajočo obrtjo ostajajo ves čas pretežno agrarno naselje. Večina ljudi, ki se neposredno ukvarja s trgovino v najširšem smislu besede, obdrži tudi pristen stik z zemljo in tako z večjo težo tu ali tam dopolnjuje eno dejavnost z drugo. Ne nazadnje je kos zemlje ob nenehnem nihanju razmer na trgu še vedno nekakšna rezerva za hude čase, ali pa so njeni produkti močno dopolnilo k artiklom čiste trgovine.

V zapisnikih franciscejskega katastra iz leta 1823 najdemo v samih Senožečah 144 zemljiških lastnikov z različno strukturo in obsegom zemljišča. Če zaradi pravilnejše slike izvzamemo gospostvo kneza Porcie (182 parcel), še nerazdeljeno srenjsko zemljo (100 parcel) in šest vpisanih lastnikov, ki to niso, saj nimajo vpisanega niti kosa zemlje, pride povprečno na lastnika 22 parcel. Potrebno je poudariti, da ima npr. osem lastnikov samo po eno parcelo oz. da ima večina lastnikov premalo zemlje za samostojno preživljanje z njo. Šestim naključno izbranim in po številu parcel enakomerno parazdeljenim lastnikom sem izračunal velikost posestva.

	Število parcel	Površina ha	Njive %	Povprečna parcela ha
1. lastnik	69	39	6,95	0,56
2. lastnik	67	18,65	61,18	0,33
3. lastnik	41	11,16	9,11	0,27
4. lastnik	39	9,3	15,81	0,24
5. lastnik	27	3,73	26,93	0,14
6. lastnik	20	2,28	8,81	0,11
			31,96	0,33

Razvidna je izrazita majhnost, predvsem pa razdrobljenost posameznih parcel, kar je zaradi skoposti kraške zemlje za te kraje značilno, vendar upoštevajmo, da se dostikrat dve do tri parcele istega lastnika držijo skupaj, saj je npr. njiva z dvema kosoma travnika na vsakem koncu za obračanje

vprište vpisana s tremi zaporednimi številkami in se tako šteje za tri parcele. Odstotek njiv nepredvidljivo niha, medtem ko velikost parcel zelo skladno pada z velikostjo posestva. Po laični oceni bi za preživljanje številnejše družine potrebovali najmanj 8 do 10-hektarsko kmetijo, čemur v senožeški ka-

tastrski občini ustreza posestvo z okrog 35 do 40 parcelami. Lastnikov s 35 in več parcelami pa je bilo leta 1823 le 34.³³

Kmetijstvo torej ni moglo prehraniti vsega vaškega prebivalstva, ki je v prvi polovici prejšnjega stoletja ob prenehanju lakote in izboljšanju zdravstvenih razmer še neprestano naraščalo. Kmet, posebej na Primorskem ni mogel živeti brez dodatnega zaslужka. Zato se je, kot pravi Miroslav Pahor, z enim očesom oziral v gozd, z drugim pa v Trst, ki je bil nenasiten kupec vsega, kar mu je lahko ponudil.³⁴

Razvoj prebivalstva ob pozitivnih naravnih gibanjih, v Senožečah pa konec 18. in v prvi polovici 19. stol. tudi selitvenih, gotovo kaže na gospodarsko, predvsem pa demografsko prosperiteto; ki se ne bi mogla predolgo nadaljevati. Ob gospodarskem prelomu sredi 19. stoletja ne moremo več govoriti o dejanskem prirastku. Poslabšanje položaja kajzarjev po zemljiški odvezi in propadanje domače obrti, na Senožeškem predvsem prevoznitva in spremljajočih neagrarnih dejavnosti, je ob dograditvi južne železnice povzročil v petdesetih letih absoluten padec prebivalstva. Delno je ta padec prav gotovo tudi posledica hude epidemije kolere pri nas leta 1855. Senožeče so bile tej

ujmi še posebej izpostavljene. Bolezen se je na Kranjsko širila iz Italije preko Trsta in Reke. Samo do srede julija je pribežalo iz Trsta na Kranjsko 25.000 beguncev (Novice). V sodnem okraju Senožeče, ki je poleg šestih vasi domače zajemal še 21 vasi vremške in hrenoviške fare, je od 7963 prebivalcev zbolelo 1065, umrlo pa 328 ljudi. Poleg tega je po istih virih v senožeškem okraju umrlo tudi 24 delavcev, ki so gradili železnico in en vojak, skupaj torej 353 umrlih.³⁵ Podatek govori o več kot štirih odstotkih prebivalcev, umrlih zaradi bolezni. V mrliški knjigi župnije v Senožečah je v tem letu vpisanih 123 umrlih, ker pa nimamo podatka o številu prebivalcev iz teh let, ne moremo izračunati smrtnostnega odstotka še posebej za Senožeče. V tem desetletju je v celi fari umrlo povprečno 62,6 ljudi na leto, če pa izvzamemo izjemno leto 1855, pade ta povpreček na 55,9 umrlih letno. To bi pomenilo od 60 do 70 ljudi umrlih zaradi kolere, kar je nedvomno višji odstotek od tistega za ves sodni okraj.

V drugi polovici 19. stoletja imamo zanesljive podatke o številu prebivalcev šele iz uradnih štetij od leta 1869 naprej, za vsakih deset let.³⁶

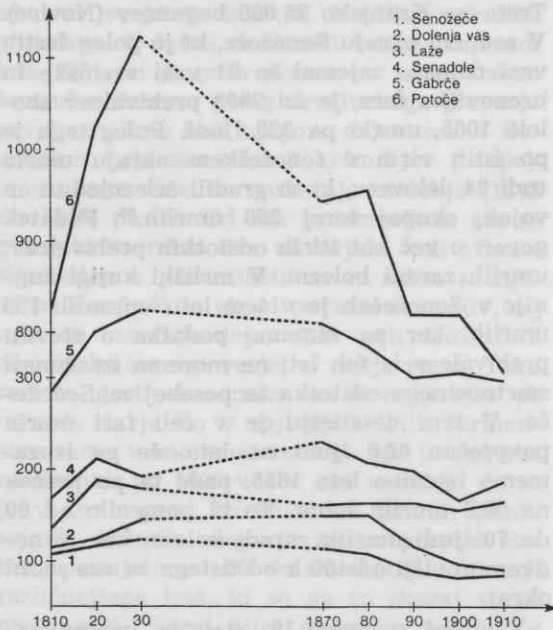
Leto	1869	1880	1890	1900	1910	Indeks na leto 1869
Senožeče	943	953	820	820	753	80
Dolenja vas	358	336	298	306	297	83
Gabrče	148	148	117	96	91	61
Laže	230	209	196	168	187	81
Potoče	115	108	92	81	84	73
Senadole	160	163	162	157	163	102
Skupaj	2024	1979	1760	1702	1625	80

Število prebivalcev v drugi polovici stoletja drastično pada. Pravo sliko o tem padcu si lahko samo predstavljamo, kajti zanesljivih podatkov nam zmanjka že 20 let pred njegovimi vzroki. Na podlagi števil iz leta 1831 (Senožeče 1118, fara 2122) bi si lahko s takim tempom rasti, kot je veljal do tedaj, v petdesetih letih zamislili vsaj nekaj čez 2200 prebivalcev v celi fari in okrog 1200 v Senožečah kot specifično občutljivem in izpostavljenem kraju. Večji vpliv na senožeški demografski razvoj lahko pripišemo zemljiški odvezi, verjetno pa je nanj še bolj vplivalo leto 1857 z dograditvijo južne železnice in močno okrnitvijo lokalnih gospodarskih dejavnosti. Toliko bolj pride ob taki sliki do izraza razlika, ki jo kažejo že podatki za leto 1869 in se proti dvajsetemu stoletju še vztrajno veča.

Obdobje brez zanesljivih podaktov od leta 1831 do 1869 je črtkano in ne pomeni realnega padanja ali naraščanja, temveč le povezuje sliko. Kot je razvidno iz grafikona, število prebivalcev v Senožečah precej hitreje raste oziroma pada kot v manjših, okoliških vaseh, kar je glede na velikost in položaj vasi tudi povsem razumljivo. Manj razumljiva je neobčutljivost demografske krize cele druge polovice stoletja v Senadolah, čeprav je od leta 1831 vseeno rahlo padlo. Prav tako izostajanje od demografskih gibanj v ostalih vaseh lahko vidimo pri Senadolah v dvajsetih letih, ko navkljub ostalim število celo pade.

Za obdobja, ko nam ni znano število prebivalcev, žal ne moremo računati selitvenega in dejanskega prirastka, temveč le naravnega po rojstnih in mrliških knjigah. Ker smo

GRAFIKON
ŠTEVILČNEGA GIBANJA PREBIVALSTVA
PO VASEH 1810—1910

prej postavili pod vprašaj podatek o prebivalstvu za leto 1821, ostaja pod njim tudi zdaj in z njim vsi prirastki, ki se nanj navezujejo.

Ob primerjavi z ostalim ozemljem današnje SR Slovenije ugotovimo, da se v letih 1780—1818 naravni prirastek na Senožeškem močno razlikuje od povprečnega slovenskega, saj je slednji celo negativen.³⁷ V obdobju 1818—1846 ta razlika izgine in se senožeški naravni prirastek, tako kot slovenski, giblje

okrog + 8 ‰. Zato pa pozitivno presega slovenskega dejanski, ki velja na Senožeškem za obdobje 1810—1830 kar + 14 promile, medtem ko je slovenski za dobo 1818—1846 + 8,7 promile. To pomeni za Senožeče sorazmerno visok pozitivni selitveni prirastek, ki ga je mogoče od srede 18. stol. dalje utemeljevati s hitro rastjo Trsta, njegovega pomena in seveda prometa z njim, kar prinaša prosperiteto tudi njegovim komunikacijam.

Slika se v drugi polovici stoletja povsem obrne. Za slovensko ozemlje imamo v obdobju 1870—1910 naravni prirastek + 8,37 promile, na Senožeškem pa le + 2,37 promile. Kot bi ljudi poleg ekonomske zajela tudi moralna kriza. Jasno je občutiti demografsko staranje vasi, z odseljevanjem predvsem mlajših namreč pada rodnost in raste smrtnost. Dejanski prirastek za isto obdobje na ozemlju današnje Slovenije ostaja pozitiven (+ 3,82 promile), medtem ko na Senožeškem pade na okrog - 5 promile. Od leta 1869 naprej se je največ ljudi odselilo v osemdesetih letih, v naslednjem desetletju beg ljudi rahlo pojenja, vendar mogoče le zato, ker so v teh letih, po naravnem prirastku sodeč, vasi demografsko najstarejše. S prvim desetletjem novega stoletja se starostna struktura, kot kaže, bistveno popravi, vendar se spet razmahne odseljevanje.

Propadanje je prav tako občutno tudi v gospodarskih dejavnostih. Od šestintrideset krčmarjev, ki smo jih na Senožeškem našli sredi stoletja, jih leta 1909 zasledimo le še 19. Celotno število se je torej skrčilo skoraj na polovico. To je posledica skoraj popolne prekinitev potniškega prometa in

ŠTEVILO PREBIVALSTVA IN NJEGOVA GIBANJA V FARI SENOŽEČE ČEZ 19. STOL.

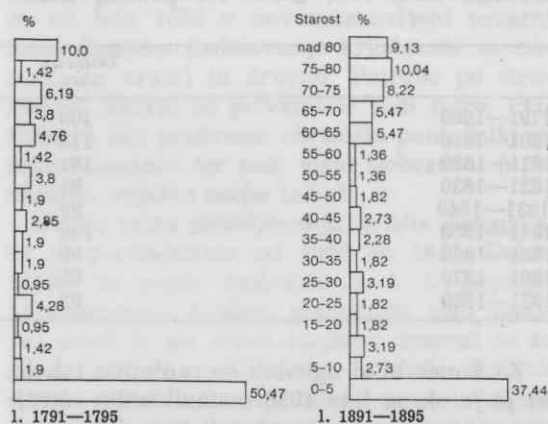
Čas	Število prebivalcev	Naravni prirastki		Prirastki (absolutno)		
		realni	‰	absolutni	selitveni	dejanski
1785—1790		+ 11,5		+ 69		
1791—1800		16,1		161		
1801—1810		17,5		175		
1810	1652					
1811—1820		12,6	7,66	126	235 ?	361 ?
1821	2013 ?					
1821—1830		25,1	12,46 ?	251	- 142 ?	109 ?
1831	2122					
1831—1840		18,1	8,53	181		
1841—1850		20,1		201		
1851—1860		13,9		139		
1861—1869		5,1		51		
1869	2024					
1870—1880		3,9	1,93	43	- 88	- 45
1880	1979					
1881—1890		3,8	1,92	38	- 257	- 219
1890	1760					
1891—1900		1,6	0,90	16	- 74	- 58
1900	1702					
1901—1910		8,1	4,75	81	- 158	- 77
1910	1625					

počasne, vendar polstoletne krize prevoznitva. Vloga furmanov in furmanstva se je po izgradnji železnice zmanjšala, a so domači furmani po tem šoku še vedno našli dovolj dela. Ostalo je še toliko tovorov, ki ga železnice niso mogle prevzeti, da so ostali še dolgo nenadomestljivi. Prevoz jaborov je npr. ostal v njihovi domeni do konca. Potem, ko je bilo furmanstvo že daleč v zatonu, v zadnjih desetletjih Avstro-ogrske, je bilo v Senožečah še 12 stalnih furmanov, v Dolenji vasi in Lažah po 6, v Potočah in Gabrčah po 4 in v Senadolah 5, skupno 37.³⁸

Delež prebivalstva, ki se v družinskih knjigah označuje kot agricola (kmet z najmanj eno osmino hube), je bil v tridesetih letih, torej v času pozitivnih gibanj, v Senožečah 47%, najemnih delavcev (mercenarius) 13%. V naslednjem desetletju ostaja delež kmetov bisveno nespremenjen 48%, število delavcev pa naraste na 18%. V ostalih vaseh je po pričakovanju delež kmetov mnogo višji 75% in manj delavcev 5%. V petdesetih letih že občutimo padec kmečkega prebivalstva v Senožečah na 43% in porast proletariata preko 21%. V desetletju 1862 do 1872 pade delež kmetov že na 38%, prav tako pa tudi delež delavcev spet na 13%, medtem ko se v ostalih vaseh delež kmetov ne spreminja, se število mezdnih delavcev skrči na 3%. Kot je lepo vidna proletarizacija prebivalstva po zemljiški odvezi, tako očitno se začne množično izseljevanje revnejših slojev po odprtju južne železnice.

Zanimiva je primerjava katastralnega stanja med leti 1823 in 1900. V katastrski občini Senožeče, ki sicer obsega 2400 ha, je bilo leta 1823 98 ha (4%) njiv, 892 ha (37,1%) travnikov in 1084 ha (45,1%) gozda.³⁹ Leta 1900 pa imamo le še 82 ha (3,4%) njiv, 902 ha (37,5%) travnikov in 1092 ha (45,5%) gozda.⁴⁰ Porast površin gozda in travnikov na račun njiv pomeni v sedemdesetih letih razvoja seveda zapuščanje zemlje. Ob predpostavki, da je bil ta razvoj do srede stoletja pozitiven, se stopnja propadanja v drugi polovici stoletja še poveča. Raz-

liko v zdravstvenih razmerah konec 18. in konec 19. stoletja lahko poskusimo prikazati s starostno strukturo umrlih, kot nam jo razkrivajo mrliške knjige.

Smrtnost otrok do petega leta starosti se je v sto letih precej zmanjšala. Temu so gotovo vzrok boljše zdravstvene in higienske razmere. Stolpec iz 18. stol. je bolj valovit, kar je posledica pogostih epidemij in lakote. Od leta 1785 imamo do leta 1817 kar sedem izjemnih smrtnostnih letin, in sicer v letih 1788, 1796, ko je variola pobrala 49 otrok do osmega leta starosti, leta 1801, 1811, 1813 in 1814, ter leto lakote 1817. Od tu dalje je vidnejše število smrti le še v letih 1827, 1836, 1849 in 1855.

Dober vpogled v način življenja, predvsem družinskega, nam dajejo poročne knjige. Priznati moramo, da bistvene razlike v starosti ženin in nevest z današnjimi navadami ni. Velika večina ljudi je vstopala v zakon med dvajsetim in tridesetim letom. Pri moških je zgornja starostna meja za kakšno leto potegnjena čez trideseto, ker so praviloma starejši od svojih družic. Te ugotovitve veljajo nekoliko bolj za konec 18. kot za konec 19. stol. V desetletju 1874 do 1883 prihaja do večjih starostnih razlik med zakoncema in so te tudi pogostejše, kot slabih sto let prej.

	Starejši mož		Starejša žena		%	Vseh skupaj
	10 in več let razlike		10 in več let razlike			
1785—1794	12	83	17	2	17	114
1874—1883	28	69	24	1	20	122

ekstremi:	1874—1883		M	Z
	M	Z		
1785—1794	26	13	31	15
	28	40	23	38
	21	32	53	24

Po poročnih knjigah lahko do določene mere ugotavljamo tudi neke vrste ljudsko mobilnost, mogoče odprtost neke skupnosti kot celote in ljudi kot posameznikov. S tega zornega kota nas, glede na položaj Seno-

žeč, proke s tujci nekoliko razočarajo. Upoštevati pa moramo, da tu niso vštete ženitve fantov zunaj domače fare, kajti poročni obred se po navadi opravlja v nevestini domači cerkvi.

	Domača fara	%	Sosednje fare	Daleč
1791—1800	109	78	31	—
1801—1810	118	82	23	3
1811—1820	101	72	35	4
1821—1830	81	74	28	1
1831—1840	99	73	35	1
1841—1850	130	78	36	—
1851—1860	86	78	22	2
1861—1870	65	68	27	3
1871—1880	85	77	23	2

Za konec bi si ogledali še zanimivo tabelo, ki jo je okrog leta 1890 sestavil notar okrajnega glavarstva v Senožečah kot »Izkaz pričujočega domačega in tujega, ter nepričujočega prebivalstva in pa domačih koristnih živali v sledečih krajih«, žal le v Dolenji vasi, Lažah, Senadolah in Potočah, torej brez Senožeč in Gabrč. Razen v najmanjši vasi, Potočah, povsod močno prevladujejo moški. Razmerje je 397:351 v njihovo korist. Po stanu med samskimi prav tako močno prevladujejo moški (252:198). Poročenih je 124 parov, med vdovelimi pa imamo 23 moških in 30 žensk. 11% od vseh je neprisotnega prebivalstva. Pismenih je le 43% ljudi, 7% jih zna samo brati, 50% je povsem nepismenih. Pri pismenih in nepismenih rahlo prevladujejo moški (nepismenih 57%), tistih, ki le berejo, pa je precej več žensk.

Leta 1900 je živelo v senožeški fari dobrih 1700 ljudi, skoraj samih Slovencev in katoličanov. Poleg teh je bilo še pet Judov, en protestant in eden neke druge vere. Razen Slovencev je bilo tudi 17 Nemcev in dva neznane narodnosti, najverjetneje pa Italijana.⁴¹

OPOMBE

1. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain. — 2. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev V. 277; M. Mikuz, Topografija stiške zemlje. — 3. F. Gestrin, Trgovina primorskih mest z zaledjem od 13. do konca 16. stol., str. 201; M. Kos, Urbarji slovenskega Primorja II. str. 51. — 4. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II. str. 120. — 5. Postojnsko okrajno glavarstvo, Postojina 1889, str. 116. — 6. F. Kos, Iz zgodovine devinskih gospodov, str. 99, RZDHV 1923. — 7. F. Kos, Iz zgodovine..., B. Benussi, Nel medio evo, stran 362. Atti e memorie XI,

Parenzo 1895. — 8. Postojnsko okrajno glavarstvo; Župnijska kronika, Senožeče 1856. — 9. Župnijska kronika, Senožeče 1920. — 10. M. Kos, Urbarji slovenskega Primorja II. — 11. F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929. — 12. glej opombo 10. — 13. P. Rossetti, Corografia di Trieste, suo territorio e diocesi, scritta nell'anno 1694, Archeografo Triestino NS III. — 14. ASRS F I. 64, XXXVII/4. — 15. M. Kos, Urbarji slovenskega Primorja II., Postojnsko okrajno glav., D. Gruber, Povikost Istre, Zagreb 1924. — 16. Postojnsko okrajno glavarstvo, V. Steska, O Lambergih, Carniola NV 6 1915. — 17. L. Foscan, E. Vecchiet, I castelli del Carso medioevale F 3 Trieste 1985. — 18. L. Rusconi, Un documento marmoreo dei Porcia, Archeografo Triestino vol. XI. S III. Trieste 1924. — 19. glej opombo 17. — 20. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. — 21. Postojnsko okrajno glavarstvo. — 22. Župnijska kronika 1920. — 23. P. Rossetti, Corografia di Trieste... — 24. isto. — 25. Župnijski arhiv Senožeče. — 26. Status animarum 1810. — 27. Rojstne in mrliške knjige župnije v Senožečah. — 28. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I. Kolonizacija in populacija. — 29. F. Gestrin, Trgovina primorskih mest..., M. Kos, Urbarji slovenskega Primorja II. — 30. M. Pahor, Senožeče, slovenska pomorska postojanka, Slovensko morje in zaledje I., Koper 1977. — 31. Status animarum 1831, 1842, 1850, 1862. — 32. Chyrurgus v statusih 1831 in 1842, medicus v statusih 1850, 1862. — 33. ASRS franciscejski kataster A 171 Senožeče. — 34. M. Pahor, Senožeče... — 35. O. Janša, Kolera na Kranjskem leta 1855, Kronika XII/1. — 36. Krajevni leksikon Slovenije I. DZS 1968. — 37. Ozemlje današnje SR Slovenije 1780—1818 %: rojstva 34, smrti 35,6, naravni prirastek —1,6, dejanski —1,7, selitveni —0,1 (GDZS). — 38. M. Pahor, Senožeče... — 39. Ausweis über die Benützungsgart des Bodens für die Gemeinde Senosetsch, Laybach 1823. — 40. Gemeindeflexikon der im Reichsrath vertretenen königreiche und Länder 31. 12. 1900, Wien 1905. — 41. isto.